

A KÖZÖSSÉGI OLDALAK HASZNÁLATÁNAK KOCKÁZATAI SERDÜLŐKRE NÉZVE

CSIPKÉS HAJNALKA-SZENDE, PHD

Absztrakt

A szerző doktori tézisének összefoglalója azon kockázatokat elemzi, amelyek a közösségi oldalak használata során, a serdülőket érintik. Ezen kockázatok az elektronikus zaklatás különböző formáira irányulnak, mint a szexing, grooming, sőt szélsőséges esetekben akár gyermekpornográfia. Feltárásra kerülnek azon társadalmi-gazdasági, társadalmi-kulturális és online magatartásbeli tényezők, amelyek a kitettséget befolyásolják. A kutatás kvantitatív és kvalitatív módszerek ötvözésével, 303 tízedik osztályos kolozsvári diákot, néhány szülőt és pedagógus tanárt vont be az adatgyűjtésbe. Az eredmények tekintetében: az online térben töltött idő, a nyilvánossá tett személyes adatok mennyisége, az ismeretlen személyek által kezdeményezett kapcsolatok elfogadásának aránya, a felhasználói fiókok száma, a laza szülői felügyelet – bizonyultak befolyásoló tényezőknél. Végül, néhány olyan preventív intézkedést azonosít a szerző, amelyek csökkenthetik a serdülők kitettségét az online kockázatoknak.

Kulcsszavak: közösségi oldalak, online kockázatok, befolyásoló tényezők, prevenció, serdülők

1. Bevezetés

A tanulmány a szerző doktori tézisének eredményeit foglalja össze. Célja azoknak a kockázatok a feltárása, amelyek a közösségi oldalakat használó serdülőket érhetik. Az online felhasználók számának növekedése a virtuális zaklatás jelenségének terjedését eredményezte. A kutatás szociológiai, illetve jogi szempontból közelíti meg a közösségi oldalakon fellelhető kockázatokat, valamint a serdülők digitális védelemét. Livingston és Haddon (2009) szerint a kiskorúakat érintő kockázatok az elektronikus zaklatás (*cyberbullying*), szexuális tartalmú üzenetek küldése és fogadása (*sexting*), a gyermekekkel való szexuális céllal történő kapcsolatfelvétel (*grooming*), valamint a gyermekpornográfia. A kitettség mértékét befolyásolhatják a különböző társadalmi-kulturális, társadalmi-gazdasági és viselkedési tényezők.

A *cyberbullying* a számítógépes zaklatás/online zaklatás (*cyberstalking*) speciális formája, amely kizárólag kiskorúakra irányul (Vasiu-Vasiu 2011). Ennek értelmében mindkét jelenség azonos tartalmú, csak a sértettek személyét illetően térnek el egymástól. Willard (2004) szerint a *cyberstalking* online zaklatást jelent, amely egy bizonyos személy ellen irányul és érzelmi stresszt okoz. Célja a félelemkeltés, riasztgatás és háborgatás. A tettesek, legtöbbször az áldozat adatlapján elérhető személyes információk felhasználásával gyűjtenek adatokat a bántalmazottakról, vagy esetenként akár illegális adatszerzéshez is folyamodnak (Willard 2004).

A *sexting* erotikus tartalmú üzenetek vagy képek telefon és számítógép segítségével történő küldését és fogadását jelenti különböző alkalmazásokon, interaktív online platformokon, illetve közösségi oldalakon keresztül (O'Keefe-Clarke-Pearson 2011). A *sexting*, mint fogalom, 2005-ben jelent meg a *Pew Research Center* amerikai kutatás nyomán (Anderson-Jiang 2018). Általában a *sexting*-et a

szakirodalom a zaklatástól külön kezeli, azonban léteznek olyan vélemények is, mely szerint a *sexting* az internetes bántalmazás egyik formáját képezi (Domokos 2014). Lenhart (2009) szerint a kiskorúak jelentős része gyakran küld és fogad szexuális tartalmakat. Ezen intim tartalmak megosztása adott esetben bűncselekménynek, gyermekpornográfiának minősülhetnek, így az ilyen tartalmú üzenteket küldő serdülőből elkövető válhat (Walker-Moak 2010). A szexuális tartalmak véletlenszerű hozzáférése kényszerített *sexting*-nek, illetve elektronikus zaklatásnak is tekinthető (*cyberbullying*) (Ringrose et al 2013).

A *grooming* a kiskorúak bántalmazásának azon formája, mely a gyermekekkel való szexuális céllal történő kapcsolatfelvételt jelenti. A *grooming* során egy felnőtt bizalmi kapcsolatot alakít ki egy kiskorúval annak érdekében, hogy a későbbiekben szexuálisan zaklassa a kiskorút (Vasiu-Vasiu 2011). O'Connell (2003) kidolgozta a *grooming* elméletet, mely szerint a gyermekekkel való szexuális céllal történő kapcsolatfelvétel egy öt lépésből álló folyamat: barátkozási szakasz (*friendship forming stage*), kapcsolatformáló szakasz (*relationship forming stage*), kockázatértékelési szakasz (*risk assessment stage*), kizárólagosság (*exclusivity stage*) és szexuális szakasz (*sexual stage*). A szakaszok az elkövető szándékától függően változhatnak, léteznek olyan tettesek, akik több időt töltenek egy bizonyos szakaszban, vagy akár az egész folyamatot egyetlen lépésbe tömörítik (Wollis 2011).

A gyermekpornográfia bűncselekménynek minősül és szorosan kapcsolódik a bántalmazáshoz, szexuális kizsákmányolás különböző formáihoz, a pornográfiához, illetve a kiskorú veszélyeztetéséhez. A kiskorúakra irányuló veszély hatalmas, mivel a virtuális térben résztvevők száma korlátlan, valamint ezek a tartalmak rendkívül gyorsan terjednek az online térben (Paraschiv 2013).

A fentiek tükrében számos gyermekvédelmi intézkedés született az ENSZ tagállamainak közreműködésével, valamint az Európai Unió szintjén is, melyek a kockázatok megelőzése, illetve leküzdése érdekében, többek között a gyermekek, a szülők és a tanárok tájékoztató kampányaira, a különböző közösségi oldalakkal való együttműködésre, illetve forródrótok létrehozására irányultak.

2. Módszer

A közösségi oldalak használatából eredő kockázatokat kvantitatív és kvalitatív módszerek alkalmazásával történt, az adatgyűjtésre Romániában, Kolozsváron került sor a megyei Tanfelügyelőség jóváhagyásával. A minta véletlenszerű rétegezett eljárás szerint került kialakításra. Az alapsokaságot a 2017-2018-as tanévben összesen beiskolázott 2753 tízedik osztályos diák képezte, akik 40 tanintézet 102 iskolai osztályban oszlanak el. A mintába véletlenszerűen kiválasztás során 14 osztály került be, összesen 303 diák, tekintettel az osztályok szakirány szerinti eloszlására: elméleti (50%), vokacionális (művészeti, pedagógiai, teológiai, sport) (21,6%) és műszaki (29%). Az adatok feldolgozása SPSS statisztikai programmal készült.

A kutatást és a kérdőívek összeállítását hasonló témájú kutatások ihlették (Kalmus-Blinka-Ólafsson 2015; Lenhart 2009), különös tekintettel az EU Kids Online II (Haddon-Livingstone 2014) és Save the Children Romania (2014) "Tanulmány az internethasználatáról a családban" című kutatásokra.

A kvalitatív adatgyűjtést a kutatásban részt vevő egyik osztályban tanulókkal és szülőikkel felvett fókuszcsoporthoz interjú, valamint kilenc tanárral felvett egyéni, félig strukturált interjú képezte.

A kutatási kérdések a demográfiai jellemzőkre, az online magatartásokra, a tapasztalt kockázatokra, valamint a megelőző intézkedésekre vonatkoztak.

3. Eredmények

3.1. Társadalmi-gazdasági és kulturális háttér

A résztvevő diákok (n=303) közül 51,2% (n=155) lány és 48,8% (n=148) fiú. Minden alany tízedik osztályos tanuló, 15-17 éves korosztályokat képviselnek.

A diákok (n=301) közül 49,2% (n=148) arányban a család havi jövedelme közepes, 35,2% (n=106) úgy véli, hogy a jövedelmük magas. 8,6% (n=26) alacsony jövedelemről nyilatkozott, míg 6,3% (n=19) nagyon magas jövedelmet jelölt meg. A család jövedelme nincs összefüggésben a szülők iskolai végzettségével (az anyák esetében a valószínűségi próba: $\chi^2=18.994$, $DF=16$, $N=258$, $p=.269$ és az apák esetében: $\chi^2=22.839$, $DF=16$, $N=249$, $p=.118$). Továbbá a családi tulajdonban levő javak (lakás, gépkocsi, nyaraló stb.), sem az elektronikai készülékek megléte (mint például az okos telefon, laptop, PC, játékkonzol) nem mutatott összefüggést a szülők iskolázottságával. A külföldön dolgozó szülők aránya alacsony, 86,8% (n=263) nem dolgozik külföldön.

A család jövedelme összefüggésben áll a diákok által végzett iskolán kívüli tevékenységek számával ($\chi^2 = 34.459$, $DF=20$, $N=301$, $p<.05$), de mindössze gyenge pozitív korrelációs viszony észlelhető ($r(301)=-.17$, $p<.01$).

A tinédzserek társadalmi-kulturális környezete befolyásolja a digitális térben tapasztalt magatartásokat. Az alanyok felekezeti hovatartozását tekintve (n=286) többségük, azaz 67,5% (n=193) ortodox vallású, 9,8% (n=28) római-katolikus, 12,2% (n=35), protestáns, 3,8% (n=11) neoprotestáns, 4,2% (n=12) görög-katolikus és 2,4% (n=7) ateistának vallja magát. A tanulók (n=301) válaszaik szerint 54,6% (n=164) vallásosnak, 25,9% (n=78) bizonytalanak és 19,6% (n=59) nem vallásosnak vallja magát.

A serdülők 69,4%-a (n=209) városi és 30,6%-a (n=92) vidéki származású.

A városi környezetben élő családok körében magasabb a felsőoktatásban részesült anyák száma (64,8%, n=118) a vidéki területeken élőkhez képest, ahol a legtöbb anya középiskolai tanulmányokkal rendelkezik (44%, n=33). Ebből következik, amint a valószínűségi próba is igazolja, hogy statisztikailag szignifikáns kapcsolatban áll az anya iskolázottsága és a család lakóhelye ($\chi^2=29,764$, $DF=4$, $n=257$, $p<.01$). A Pearson féle korrelációs együttható mérsékelt ($r(257)=-.336$, $p<.01$).

A megkérdezettek 28,4%-ának (n=86) nincs testvére, 58,1%-ának (n=176) egy testvére van, és 13,5%-nak (n=41) pedig több testvére van.

A Kolozsváron tanuló diákok többsége, azaz 61,1% (n=185) a szüleivel (vagy egyik szülőjével) és testvéreivel együtt él. 34,3% (n=104) csak a szülőkkel él, és 4,6%-a (n=14) egyéb rokonnal vagy más személyekkel él egy háztartásban.

A válaszadó serdülők (n=301) 29,2%-a (n=88) ítéli úgy, hogy naponta elég időt tölt szüleivel, 28,9% (n=87) kevésnek becsülte az együtt töltött időt, 17,6% (n=53) nagyon kevés időt tölt a szülőkkel. Továbbá a diákok 15,3% (n=46) sok időt tölt a szüleivel, és 9% (n=27) nagyon sok időt.

A társadalmi-kulturális környezetet leíró változókkal végzett főkomponens analízis három olyan összetevőt mutat, amelyekhez tartozó sajátértéke nagyobb, mint 1.0, ami a teljes variáció 57%-át magyarázza. Ebből az következik, hogy a szociokulturális változók legnagyobb hányadát egyetlen összetett faktor

magyarázza a legjobban: a szülők végzettsége, az iskolán kívüli tevékenységek száma és a diákok tanulmányi helyzete.

3.2. A közösségi oldalak használatának szokásai a serdülők körében

A X. osztályos serdülők a következő közösségi oldalakat használják: *Facebook* 98%-ban (n=297), *Instagram* 77,6%-ban (n=235) és *Snapchat* 70,3%-ban (n=213).

Minden tanulónak több oldalon is lehet felhasználói profilja: 17,2%-nak (n=52) 1-2 felhasználói profilja van, 42,1% (n=127) 3-4 profillal rendelkezik, 27,9 % (n=84) 5-6 közösségi oldalhoz fér hozzá, míg 11,6%-nak (n=35) hét vagy annál több felhasználói hozzáférése van.

A kedvenc oldalak közé sorolható a *Facebook* 44,2 %-al (n=134), ezt követi a *Snapchat* 33,7%-al (n=102), míg a harmadik helyen az *Instagram* áll (33%, n=100).

Ezen eredmények megfelelnek az amerikai Pew Research Center által végzett kutatásában jelzettekkel, mely szerint a megkérdezett 13-17 év közötti fiatalok 51%-a használ *Facebook*-ot (Anderson-Jiang 2018). A legnépszerűbb online felületek a *Youtube* (85%), *Instagram* (72%) és *Snapchat* (69%). A *Facebook* felhasználóinak száma jelentősen visszaesett egy 2015-ben végzett kutatás eredményeihez viszonyítva, amikor a fiatalok 71%-a használta a *Facebook*-ot (Anderson és Jiang, 2018).

A kutatásunkban résztvevő X. osztályos tanulók 16,1% (n=48) naponta több mint 3 órát töltenek online közösségi oldalakon, 27,1% (n=81) naponta 2 és 3 órát, 35,1% (n=105) 1-2 órát, míg 21,7% (n=65) kevesebb mint egy órát tölt ezzel a tevékenységgel.

A serdülőkkel végzett fókuszcsoport-jelentés kiegészítő információi szerint:

- a résztvevők az okostelefonjaikon kívül nem használnak más elektronikai eszközöket a közösségi oldalak eléréséhez, valamint folyamatosan elérhetőek az online közösségi oldalaikon.
- a leginkább használt oldalak a *Facebook*, *Instagram* és *Snapchat*: ezek képezik egyben a kedvenc oldalakat is;
- a serdülőket zavarja a közösségi oldalakon a felnőttek jelenléte: az *Instagram* és *Snapchat* ebben a tekintetben menedéket jelent számukra;
- a serdülők a *Facebook-on* azért adtak meg hamis életkort, hogy bizonyos tiltott tartalmakhoz is hozzáférhessenek;
- a közösségi oldal fiókjának biztonsági beállításait a serdülők arra használják, hogy a felnőtteket kizárják vagy korlátozzák a személyes tartalmaik megtekintésében (elsősorban a szülők, rokonok és családi barátok korlátozására, kizárására irányul);
- A *Snapchat* alkalmazása biztosítja serdülőkorú felhasználói számára a legmagasabb intimitási fokot.

Az online ismerősöket illetően, a tanulók 30,9%-a (n=92) 300 és 500 baráttal rendelkezik a kedvenc közösségi oldalán, 26,2%-nak (n=78) kevesebb, mint 300 ismerőse van, míg 24,8% (n=74) 500 és 1000 virtuális baráttal számol. 18,1% (n=54) azon tanulók aránya, akik több mint 1000 online ismerőst tartanak számon.

Kijelenthető tehát, hogy minden X. osztályos serdülő napi szinten közösségi média felhasználó, valamint ezen hálózatok segítségével viszonylag magas számú ismerőssel tart kapcsolatot.

A testvérek száma szignifikáns kapcsolatot mutat az online ismerősök számával, vagyis akiknek egy vagy több testvérük van, az online ismerőseik száma is

magasabb ($\chi^2=22.189$, $DF=6$, $N=298$, $p<.01$, gyenge korrelációs együttható $r(298)=-.099$, $p=.046$).

Hét online viselkedésre vonatkozó változó lett főkomponens analízis alá vetve. A KMO értéke .657, a vizsgálat során három komponens sajátértéke 1.0-nél nagyobb, valamint ebből két komponens magyarázza a teljes variancia 43%-át:

1. sz. összevont faktor: a nyilvános személyes adatok mennyisége, a barátkéresek elfogadása és a barátok száma;

2. sz. összevont faktor: a közösségi oldalak felhasználói fiókjainak száma, az online eltöltött idő és a szülői beavatkozás mértéke.

A szocio-gazdasági változókkal végzett többszörös lineáris regressziós számítás a kolozsvári X. osztályos tanulók online viselkedésének előrejelzését célozta. Az előzetes vizsgálat szerint az adatok megfelelnek a normalitás, linearitás, multikollinearitás és homoszkedaszticitás követelményeinek.

Az első összevont viselkedési faktor esetében (mely a nyilvános személyes adatok mennyiségét, a barátkéresek elfogadását és a barátok számát tartalmazza) a regressziós modell által magyarázott teljes variancia hányad elhanyagolandó mértékű és statisztikailag nem szignifikáns ($R^2=1.7\%$, $F(5,282)=.995$, $p=.421$ ANOVA teszt).

A második összevont viselkedési faktor esetében (mely a közösségi oldalak felhasználói fiókjainak számát, az online eltöltött időt és a szülői beavatkozás mértékét tartalmazza) a modell által magyarázott teljes variancia hányad $R^2=4,3\%$, $F(5,283)=72.532$, $p<.05$ -ANOVA teszt. Ez a regressziós modell bár szignifikáns, de a szocio-gazdasági változók csak kis mértékben hatnak a serdülők online viselkedésére.

A Net Children Go Mobile tanulmánya hasonló eredményeket hozott a serdülők online viselkedésére vonatkozóan, mely szerint szintén elhanyagolandó a szociális-gazdasági háttér tényezők hatása az online viselkedésre (Velicu et al 2014).

A szocio-kulturális változókkal végzett többszörös lineáris regressziós számítás. Ebben a esetben is az adatok megfelelőnek bizonyultak a számítás elvégzéséhez.

Az első összevont viselkedési faktor esetében (mely a nyilvános személyes adatok mennyiségét, a barátkéresek elfogadását és a barátok számát tartalmazza) a regressziós modell által magyarázott teljes variancia hányad mindössze 3% (R^2), $F(4,194)=1.523$, $p=.197$ a regressziós számítás keretében elvégzett ANOVA teszt alapján. Tehát ez a predikciós modell nem szignifikáns.

A második összevont viselkedési faktor esetében (mely a közösségi oldalak felhasználói fiókjainak számát, az online eltöltött időt és a szülői beavatkozás mértékét tartalmazza) a modell által magyarázott teljes variancia hányad $R^2=13,4\%$, $F(4,194)=7.528$, $p<.01$ - az ANOVA teszt alapján. Ez a predikciós modell szignifikáns, viszont a szocio-kulturális változók csak kis mértékben hatnak ki a serdülők online viselkedésére. Hasonló eredményekre jutott az EU Kids Online II kutatás (Livingstone et al 2011), melynek jelentése szerint például a szülők iskolázottsága és a túlzott internet-használat közti összefüggés alacsony korrelációs szintet mutat (Šmahel-Blinka 2012).

3.3. A közösségi oldalakon jelen lévő kockázatok

A közösségi oldalak kiskorú felhasználói a kutatás eredményei szerint az alábbi veszélyeknek vannak kitéve:

Sexting – az érvényes válaszok alapján (n=298) a szexuális tartalmú üzenetek vagy képek küldésére vonatkozóan a serdülők 17,1%-ban (n=51) ismerték el azt, hogy küldtek már ilyen jellegű tartalmakat. Régebbi kutatások szerint (Livingstone et al 2011) a *sexting* jelensége a romániai serdülők mindössze 3%-át érintette (bár ez a kutatás fiatalabb korosztályokat is vizsgált 9 és 16 év között). Az adatok a jelenség gyakoriságának kapcsán növekvő tendenciát mutatnak. Az érvényes válaszok (n=300) alapján 44,3% (n=133) kapott már szexuális tartalmú üzenetet vagy képet. A kolozsvári 10. osztályos diákok (n=298) közül 23,8% (n=71) tett közzé valamelyik közösségi oldalon olyan képeket, amelyek fürdőruhában vagy fehérneműben ábrázolják őket, ami az online zaklatás különböző formáinak kockázati tényezője is lehet. A válaszadók (n=300) közül 18,7% (n=56) jelezte, hogy ismeretlen személyek kértek már tőlük intim testrészeikről készült képeket.

Az ismeretlen személyekkel való találkozás szintén kockázati magatartásnak számít a serdülők körében: 44,6% (n=133) jelezte, hogy találkozott már olyan személyekkel, akiket előzetesen online ismert meg.

A szexuális-cyberbullying a serdülők online szexuális zaklatás kockázatára vonatkozik. Adataink szerint a vizsgált alanyok (n=295) közül 12,5%-ot (n=37) zaklattak már online szexuális tartalmakkal, valamint 2,7% (n=8) vallotta be, hogy szándékosan zaklatott más személyeket szexuális tartalmakkal.

A serdülők neme a következő online szexuális jellegű kockázatokkal áll összefüggésben:

A szexuális tartalmak küldését és fogadását illetően a fiúk nagyobb kockázatnak vannak kitéve, mint a lányok (Fisher-egzakt teszt: $p < .01$, gyenge szignifikáns Pearson féle korreláció: $r(277) = .286$, $p < .01$). Az online zaklatást a fiúk hajlamosabbak elkövetni, mint a lányok (Fisher-egzakt teszt: $p < .01$, gyenge szignifikáns korreláció: $r(282) = .180$, $p < .01$). A *sexting* által okozott szenvedés jellemzőbb a lányokra, mint a fiúkra (Fisher-egzakt teszt: $p < .01$, gyenge szignifikáns Pearson féle korreláció: $r(266) = -.200$, $p < .01$).

Ezen eredmények összhangban állnak más kutatások eredményeivel, melyek szerint a fiúk nagyobb arányban követnek el szextinget, mint a lányok (Save the Children Romania, 2014).

A közösségi oldalak használatához köthető szexuális kockázatok egymáshoz viszonyítva is korrelációs viszonyban állnak:

- Szexuális tartalmak (fényképek és üzenetek) küldése és fogadása: erős pozitív korrelációs együttható ($r(264) = .517$, $p < .01$). Azon serdülők, akik hajlamosak ezen tartalmak küldésére, szintén nagyobb arányban fogadnak hasonló tartalmakat.
- A szexuális tartalmak küldése és fürdőruhás képek küldése: a korrelációs együttható pozitív, de gyenge ($r(275) = .196$, $p < .01$). Azok a diákok, akik küldtek már szexuális tartalmakat, hajlamosabbak magukat fürdőruhában vagy fehérneműben ábrázoló képek küldésére is.
- A szexuális tartalmak küldése és az, hogy ismeretlen személyek kértek már tőlük intim képeket is összefüggést mutat: a korrelációs együttható gyenge ($r(257) = .274$, $p < .01$). Azok a diákok, akik küldtek már szexuális tartalmakat, jobban ki vannak téve annak, hogy ismeretlen személyek kérjenek tőlük intim testrészeket ábrázoló képeket.
- A szexuális tartalmak küldése és az online szexuális zaklatás elkövetése is gyenge szignifikáns korrelációt mutat: ($r(162) = .161$, $p < .01$). Azon diákok, akik küldtek már szexuális tartalmakat, nagyobb arányban hajlamosak online szexuális zaklatást elkövetni.

- A szexuális tartalmak fogadása és a fürdőruhában vagy intim fehérneműben ábrázoló képek küldése gyenge szignifikáns korrelációs összefüggést mutat ($r(276)=-.268, p<.01$). Azon serdülők, akik fogadtak már szexuális tartalmakat nagyobb arányban hajlamosak magukról fürdőruhában vagy fehérneműben ábrázoló képeket küldeni.
- A szexuális tartalmak fogadása és annak gyakorisága, hogy ismeretlenek hányszor kértek tőlük intim képet szignifikáns, de mérsékelt korrelációs viszonyban áll ($r(259)=.487, p<.01$). A szexuális tartalmakat fogadó gyermekek nagyobb arányban ki vannak téve annak a veszélynek, hogy a közösségi oldalakon keresztül, intim fényképeket kérjenek tőlük ismeretlen személyek.
- A szexuális tartalmak fogadása és az ismeretlenekkel való találkozások gyakorisága között gyengén szignifikáns korrelációs összefüggés áll fenn ($r(276)=-.265, p<.01$). Azok a serdülők, akik szexuális jellegű tartalmakat fogadtak, hajlamosabbak az ismeretlen személyekkel való találkozásra.
- A szexuális tartalmak fogadása és a szexuális zaklatás áldozatává válás közötti szignifikáns korrelációs együttható gyenge ($r(247)=-.209, p<.01$). A szexuális tartalmak fogadása és más személyek zaklatása közötti szignifikáns korrelációs együttható gyenge ($r(263)=-.189, p<.01$).
- A serdülő által magát fürdőruhában vagy fehérneműben ábrázoló képek közzététele és az ismeretlen személyekkel való találkozás kockázata közötti összefüggés gyengén szignifikáns ($r(296)=-.224, p<.01$). Ezáltal valószínűsíthető, hogy azok, akik önmagukról intim képeket tesznek közzé, nagyobb hajlandósággal találkoznak az online térben ismeretlen személyekkel.
- Az ismeretlen személyek által kért intim fényképek kockázata összefügg a találkozásra való hajlandósággal, a korrelációs együttható bár szignifikáns, gyenge együttmozgást mutat ($r(274)=-.129, p<.05$).
- Az ismeretlen személyek által kért intim fényképek kockázata összefügg az online zaklatás áldozatává válással, gyenge szignifikáns korrelációs együtthatóval ($r(245)=-.265, p<.01$).

A szexuális kockázati tényezők tehát gyenge korrelációs összefüggésben állnak egymással. Megállapítható, hogy a leggyakrabban felmerülő kockázati tényező a *sexting*, mely mérsékelt korrelációs együtthatóval összefüggésben áll a *cyberbullying* jelenségével. Ezzel szemben a korrelációs együtthatók alacsonyok az önmagukat kockáztatnak kitevő serdülők és a *grooming* között.

A kockázati tényezők logisztikus regressziós elemzése a kockázati magatartások valószínűségének előrejelzése céljából az alábbi eredményeket hozta:

- a szexuális tartalmak küldésének kockázata 9-szer valószínűbb a fiúknál, mint a lányoknál;
- a szexuális tartalmak küldésének kockázata 2-szer nagyobb az esélyhányadosa azon tanulóknál, akik több időt töltenek offline tevékenységekkel;
- a szexuális tartalmak fogadásának kockázata 3-szor nagyobb az esélyhányadosa azon diákoknál, akik több személyes adatot tesznek nyilvánossá, könnyebben elfogadják az ismeretlen személyek barátkérdőit és több online ismerősük van;

- a szexuális tartalmak fogadásának kockázata 3-szor nagyobb az esélyhányadost mutat a fiúknál, mint a lányoknál;
- az ismeretlen személyek által kért intim fényképek kockázata 8-szor nagyobb az esélyhányadossal bír azon serdülőknél, akik több személyes adatot tesznek nyilvánossá, könnyebben elfogadják az idegen barátkérdőket és több online ismerősük van;
- az online megismert személyekkel való találkozás kockázatának 3-szor nagyobb az esélyhányadosa a fiúknál, mint a lányoknál;
- az online megismert személyekkel való találkozás kockázatának 2.5-szer nagyobb az esélyhányadosa azon serdülőknél, akik több személyes adatot tesznek nyilvánossá, könnyebben elfogadják az idegen barátkérdőket és több online ismerősük van;
- az online megismert személyekkel való találkozás kockázata 2.3-szor nagyobb esélyhányadossal bír azon serdülőknél, akik közösségi oldalakon több felhasználói fiókkal rendelkeznek, több időt töltenek online és a szülői felügyelet is lazább;
- az online megismert személyekkel való találkozás kockázata 2-szer nagyobb az esélyhányadost mutat a magukat vallásosnak tartó diákoknál, mint a nem vallásos diákoknál.

Ezen esélyhányadosok alapján beazonosíthatóak azon online viselkedési tényezők, amelyek hozzájárulnak a zaklatás különböző formáival, vagy akár súlyosabb kockázatokkal szembeni kitettséghez.

4. Lehetséges prevenció intézkedések

A serdülőket veszélyeztető, a közösségi oldalakon jelen levő kockázatok csökkentése érdekében: fokozható a serdülők tájékoztatása a biztonsági beállítások használatának tekintetében; szükséges a szülői felügyelet gyakorlása és olyan védő intézkedések alkalmazása, mint például a hozzáférés korlátozása; a segítséget nyújtó forródrótok létesítése; barátok segítsége. Ezen kívül meg kell szervezni a szülők és a tanárok felkészítését a közösségi oldalak használatával járó kockázatok ismeretére.

Ezeket a javaslatokat a serdülőkkel végzett kérdőíves kutatás, a szülőkkel felvett fókuszcsoportos interjúk és a tanárokkal, pedagógusokkal folytatott interjúk alapján fogalmaztuk meg.

A közösségi oldalak veszélyeiről való tájékoztatását illetően a válaszadók (n=298) közül 66,4% (n=198) állítja, hogy iskolai kereteken belül feldolgozásra kerültek ezen online veszélyek, 17,1% (n=51) nem biztos abban, hogy részesültek hasonló felkészítésben, míg 16,4% (n=49) bevallotta semmilyen tájékoztatáson nem vett részt. Ettől eltekintve a serdülők többsége felelősségteljes magatartást tanúsít a közösségi oldalak használatakor. Az általuk nyilvánosan közzétett üzenetek tartalmára 71,8%-ban (n=214) odafigyelnek és gondolnak a következményekre, 22,1% (n=66) tartózkodik attól, hogy véleményt nyilvánítson és posztoljon, valamint 6% (n=18) elővigyázatlan a véleménye kifejezésében.

Az interjúkn résztvevő kilenc tanár közül hárman hangsúlyozták, hogy a megfelelő nevelés hozzájárul a serdülő felelősségtudatának kialakításához, különösképpen, ha a szülő és serdülő között bizalmi viszony áll fenn. Arról is beszámoltak, hogy a líceumok szintjén a prevenció nem kap megfelelő hangsúlyt.

Minden megkérdezett tanár egyetértett abban, hogy a pedagógusokat, a szülőket és serdülőket egyaránt részesíteni kellene megelőző jellegű képzésekben.

A megkérdezett serdülők ($n=299$) a közösségi oldal beállításáról 40,5%-ban ($n=121$) azt nyilatkozta, hogy részlegesen privát beállításokat használ, 32,8% ($n=98$) privát beállításokkal rendelkezik, 21,4% ($n=64$) online fiókja nyilvános, míg 5,4% ($n=16$) nem tudta megmondani, hogy milyen a fiókjának biztonsági beállítása. A serdülő lányok gyakrabban használják a közösségi oldalak biztonsági beállításait, mint a fiúk ($\chi^2=18.974$, $DF=3$, $N=299$, $p<.01$, a korrelációs együttható gyenge $r(299)=-.201$, $p<.01$).

A fókusz-csoport alkalmával kiderült, hogy a serdülők hamar felismerik, ha valaki rejtett szándékkal próbál kapcsolatba lépni velük, az alapján, hogy egy közösségi fiók adatai mennyire tűnnek valósak, illetve milyen kapcsolatokat tartalmaz. A serdülők nem magukat szeretnék védeni a biztonsági beállításokkal, hanem a felnőtteket szeretnék kizárni, hogy az általuk közzétett tartalmakat ne láthassák.

A szülői beavatkozást és korlátozást illetően a válaszadók ($n=300$) 30,3%-a ($n=91$) nem részesül semmilyen felügyeletben, 44%-uk ($n=132$) esetében a szülők mindössze érdeklődést tanúsítanak, 13% ($n=39$) esetében a szülő tanácsokkal látja gyermekét, 10,7%-ban ($n=32$) a szülő valóban beavatkozik a gyermeke online viselkedésébe, ha szükségesnek tartja, míg alanyaink 2%-a ($n=6$) állandó felügyeletben részesül.

A szülőkkel töltött idő összefüggésben áll a gyermek online tevékenysége fölött gyakorolt felügyelettel ($\chi^2=31.062$, $DF=16$, $N=298$, $p<.05$; a korrelációs együttható gyenge $r(298)=.234$, $p<.01$). Azon családokban, ahol a kulturális tevékenységek gyakoribbak, a gyermek online viselkedésének szülői felügyelete is hangsúlyozottabb ($\chi^2=33.18$, $DF=16$, $N=300$, $p<.01$); a szignifikáns korrelációs együttható gyenge $r(300)=-.178$, $p<.01$).

A vallásos tevékenységek szintén összefüggenek a szülők által gyakorolt felügyelettel ($\chi^2=51.826$, $DF=20$, $N=297$, $p<.01$); a korrelációs együttható mérsékelt, $r(297)=-.294$, $p<.01$). Tehát a vallásos tevékenységeket gyakorló családban a serdülőt is jobban felügyelik.

A szülőkkel végzett fókusz-csoport eredményei szerint többségük beszélt a gyermekével az online magatartás veszélyeiről és a biztonságos internethasználatról, valamint foglalkoztatja őket a gyermekük online tevékenysége. Azonban aggodalmukat fejezték ki a mobil applikációkkal kapcsolatosan, amelyek használatára nincs rálátásuk.

Az egyéb prevenciós eszközök közé számítanak a hozzáférés korlátozása, a *hotline*-ok és a más személyek által nyújtott segítség (szülők, tanárok, barátok).

A tanárokkal felvett interjúk során kilencből nyolcan állították, hogy a közösségi oldalak veszélyeket rejtenek a serdülők számára, ezért a korlátozás szükségesnek tűnhet. A tanárok szerint a serdülők nagyon befolyásolhatóak a szülői felügyelet hiányában. Mindezek ellenére a tanárok a megelőző nevelést és a veszélyek tudatosítását megfelelőbb eszköznek tekintik, mint a tiltást vagy korlátozást.

A *hotline*-ok tekintetében a megkérdezettek 24,2%-a ($n=72$) állítja, hogy vannak ismeretei az ún. forróvonalak létezéséről, 42,8% ($n=127$) bizonytalan, míg 33% ($n=99$) nem ismer hasonló oldalakat.

A más személyektől kért segítséggel kapcsolatosan, a kolozsvári X. osztályos serdülők ($n=298$) legnagyobb arányban 44,3% ($n=132$) a barátokhoz vagy más személyekhez fordulnának, 35,2% ($n=105$) a szüleit keresné fel, 23,8% ($n=71$)

viszont nem kérne segítséget senkitől. A serdülők 17,8%-a (n=53) a közösségi oldalnak jelentené, 2,3% (n=7) venné csak igénybe a forródrótokat. Mindössze 1,7% (n=5) venné igénybe a tanárai segítségét, amiből a tanár-diák viszony bizalmi alapjának hiányára lehet következtetni. A barátoktól kért segítségre vonatkozóan a szakirodalom úgy tartja, hogy ennek hatékonysága nem bizonyított (Velicu et al 2014).

5. Következtetések

Jelen összefoglaló tanulmány aktualitását az utóbbi években elterjedt online közösségi oldalakhoz való hozzáférés, valamint az ezzel összefüggésben álló visszaélések számának növekvése indokolta. Az online közösségi oldalak használata többféle kockázatot jelent a serdülőkre nézve. Bizonyos, a közösségi oldalak használatával kapcsolatos online magatartások hozzájárulnak a kockázatok növekedéséhez, mint például az online töltött idő, a nyilvánossá tett személyes adatok mennyisége, ismeretlenek által felajánlott találkozás elfogadása, a felhasználói fiókok száma vagy a laza szülői felügyelet.

A közösségi oldalak serdülőkre vonatkozó kockázatainak csökkentése érdekében megoldást nyújthat a biztonsági beállítások használata, a szülői felügyelet gyakorlása, bizonyos tartalmakhoz való hozzáférések korlátozása, szűrők alkalmazása, forródrótok létesítése, valamint a szülők, barátok és tanárok által nyújtott segítség.

Irodalomjegyzék

Anderson, M., Jiang, J. (2018). *Teens, Social Media & Technology 2018*. Washington DC: Pew Internet & American Life Project. Elérhető: <https://www.pewresearch.org/internet/2018/05/31/teens-social-media-technology-2018/> (letöltve: 2020.10.05.)

Domokos K. (2014). Cyberbullying: Zaklatás elektronikus eszközök használatával. *Alkalmazott Pszichológia*, 14(1), pp. 59-70.

Haddon, L., Livingstone, S. (2014). *The relationship between offline and online risks*. In Feilitzen, C. and Stenersen, J., (eds.) *Young people, media and health: risks and rights*. The Clearinghouse Yearbook 2014, Goteborg, Nordicom. pp. 21-32.

Kalmus, V., Blinka, L., Ólafsson, K. (2015). Does it matter what mama says: evaluating the role of parental mediation in European adolescents' excessive internet use. *Children & Society*, 29(2), pp. 122-133.

Lenhart, A. (2009). *Teens and Sexting: How and why minor teens are sending sexually suggestive nude or nearly nude images via text messaging*. Elérhető: http://www.ncdsv.org/images/pewinternet_teensandsexting_12-2009.pdf (letöltve: 2016.05.17.)

Livingstone, S., Haddon, L. (2009). *Eu Kids Online. Final Report*. Elérhető: <http://www.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20I%202>

006-9)/EU%20Kids%20Online%20I%20Reports/EUKidsOnlineFinalReport.pdf
(letöltve: 2016.08.17.)

Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., Ólafsson, K. (2011). *EU Kids online: Final Report*. EU Kids Online, London School of Economics & Political Science, London, UK.

Paraschiv, G. (2013). Creșterea pericolului pornografiei infantile pe Internet. (angolul: Increasing danger of child pornography on the Internet). *Acta Universitatis George Bacovia, Juridica* (2), pp. 445-460. Elérhető: <http://Juridica.Ugb.Ro/>
(letöltve: 2016.05.13.)

Ringrose, J., Harvey, L., Gill, R., Livingstone, S. (2013). Teen girls, sexual double standards and 'sexting': Gendered value in digital image exchange. *Feminist Theory*, 14(3), pp. 305-323.

Save the Children Romania (2014). *Studiu privind utilizarea internetului în familie*. (angolul: Study on the use of the Internet in the family). Elérhető: http://salvaticopiii.ro/upload/p0001000300010000_Raport%20cercetare%20safe%20internet%202014_web.pdf (letöltve: 2016.08.17.)

Smahel, D., Blinka, L. (2012). *Excessive internet use among European children*. Children, risk and safety on the internet: Research and policy challenges in comparative perspective. EU Kids Online, pp. 191- 204.

O'Connell, R. (2003). *A typology of child cybersexploitation and online grooming practices*. Cyberspace Research Unit, University of Central Lancashire. Elérhető: <http://image.guardian.co.uk/sys-files/Society/documents/2003/07/17/Groomingreport.pdf> (letöltve: 2020.11.02.)

O'Keeffe G.S., Clarke-Pearson K. (2011). The impact of social media on children, adolescents, and families. *Pediatrics*, 127(4), pp.: 800-804.

Vasiu, I., Vasiu, L. (2011). *Criminalitatea în cyberspațiu*. (angolul: Crime in cyberspace). Universul Juridic, București.

Velicu, A., Mascheroni, G., Ólafsson, K. (2014). *Riscuri și oportunități în folosirea internetului mobil de către copiii din România*. (angolul: Risks and opportunities in the use of mobile internet by children in Romania). Project report Net Children Go Mobile, București, Ars Docendi.

Walker, J., Moak, S. (2010). Child's play or child pornography: the need for better laws regarding sexting. *ACJS Today*, 35(1), pp. 3-9.

Willard, N. (2004). *An Educator's Guide to Cyberbullying and Cyberthreats*. Elérhető: <http://cyberbully.org/docs/cbcteducator.pdf> (letöltve: 2016.05.11.)

Wollis, M.A. (2011). *Online Predation: A Linguistic Analysis of Online Predator Grooming*. (Doctoral dissertation).

Elérhető:

<http://dspace.library.cornell.edu/bitstream/1813/23125/2/Wollis,%20Melissa%20-%20Research%20Honors%20Thesis.pdf> (letöltve: 2016.05.14.)

RISKS OF SOCIAL MEDIA FOR ADOLESCENTS

HAJNALKA-SZENDE CSIPKÉS, PHD

This article is a summary of the author's doctoral thesis written on online risks to which adolescent social media users are exposed. These risks can be defined as forms of online harassment, such as cyberbullying, sexting, grooming and, in extreme cases, even child pornography. Effects of socio-economic, socio-cultural and online behavioral factors on exposure are explored. The data collection was conducted by combining quantitative and qualitative methods, involving 303 tenth-grade students, as well as a few parents and teachers from Cluj-Napoca. In terms of results, time spent online, amount of disclosed personal data, rate of accepting random friend requests, number of user accounts and also loose parental control proved to be influencing factors. Finally, the study identifies some possible preventive measures that could reduce adolescents' exposure to online risks.

Keywords: social media, online risks, influencing factors, prevention, adolescents